

Úpadek úpadku

TEREZA REICHELOVÁ, ONDŘEJ SLAČÁLEK

Nejmocnější ideologie jsou ty, které nemají jméno. Takové, které nepřesvědčují argumenty, protože nemusí přesvědčovat – nejsou interpretací nebo názorem, ale rovnou popisem světa. Takové, které se tváří jako definice situace, duch doby či nadčasová moudrost, kterou chtět nechtě musíme přijmout.

Před třiceti lety byla takovou ideologií představa o možném univerzálním vzestupu, který nastane, když si všichni osvojí několik poměrně jednoduchých pouček. Ty poučky mluvily o sledování vlastního zájmu a svobodě. Kladly důraz na omezený stát a kontrolu politické moci na jedné straně a skoro neomezený trh a odbourávání překážek podnikatelskému duchu na straně druhé. Neomezený růst měl do budoucna pozvednout a sblížit všechny: liberální společnost se měla shodnout na základních parametrech, které by umožnily rozkvět různých podob individuální svobody i soužití různých kultur. Už nyní měl dávat pokrok důvod k nadřazenosti nad minulými epochami: *nikdy nebylo líp*.

Jistě, v tehdeším optimismu bylo i mnoho nostalgie a pocitu nevolnosti z toho, co všechno bylo zneváženo. Postmoderna se popisovala jako čekání na novou vážnost. Dnes nová vážnost přichází – a není to moc hezký pohled. Myšlení úpadku tu samozřejmě bylo i v devadesátých letech, a mělo silnou pozici. Ozývalo se způsobem, který zachytil básník Lubor Kasal: „dobře si žiju – tak dobře, že se bojím, že za to budu jednou potrestaný“. Samuel Huntington a jeho četní vykladači varovali před blížícím se „střetem civilizací“, ekologové prorokovali brzký náráz na meze ekosystému a jejich organičtí intelektuálové (v Česku třeba Jan Keller) mluvili o nutnosti vážné společenské změny. O hrozbách konce se mluvilo vážně, neuzavíral ale horizont tak výrazně jako dnes.

Ideologie té doby získala mnoho různých názvů – liberalismus, „konec dějin“, modernizace – žádný ale jako by ji plně nevyjadřoval. Možná nejvýstižnější by bylo říkat jí verbálními nestvůrami *newismus* a *postismus*. Nadužívání adjektiva „nový“ a předpony „post-“ sugerovalo, že jsme překonali konflikty, které ještě donedávna otráasaly dějinami, a jsme definitivně „po“ rozděleních minulosti, i když je zároveň jasné, kdo v těchto konfliktech zvítězil – protože měl zvítězit. Jak napsal italský

komunistický teoretik Bifo Berardi, byla to doba, která ztratila božstvo první poloviny 20. století: budoucnost. Byla „po budoucnosti“. Budoucnost se už totiž uskutečňovala; ba zdálo se, že v budoucnosti už jsme.

Dnes se převažující ideologií stal pravý opak: představa úpadku. Pocit úpadku a ztráty vizí pro lepší budoucnost jako kdyby formoval až příliš mnoho politických rozhodnutí. Líp už bylo – a můžeme se k tomu přinejlepším snažit vrátit. Právě to vyjadřovala volba Trumpa, který se chvástal, že udělá Ameriku „znovu skvělou“, právě tak jako debaty o tom, že změna klimatu přinese za pár let apokalypsu. Vyjadřoval to nástup národních konzervativců v Polsku a v Maďarsku, stejně jako psaní různých intelektuálů od Stanislava Komárka a Miroslava Bárty až po Jana Kellera. Nadějně vyhlídky pro všechny? Kdepak, spíš záchrana před katastrofou – a patrně jen pro někoho. Trumpova ideologie je politology Ivanem Krastevem a Stephenem Holmesem popsána jako opuštění americké misionářské role. Už žádný „maják“ svítící na cestě všem. Svět se dělí na vítěze a poražené – a *my* musíme být mezi vítězi.

Vize úpadku ale nemá jen konzervativní a ekologickou tvář. I liberálové jsou dnes v nostalgickém modu, i pro ně „líp už bylo“. Příběh úpadku pro liberály je „doba postpravdy“, v níž společnost už nevěří svým expertům a elitám, v níž společenství lůzy a oligarchie dává slušné lidi, kterým tak nezbyvá než se posmutněle ohlížet zpátky za světem, v němž každý dělal to své: elity kritické myšlení a kulturu, manželky mramorové bábovky, lůza křížovky u televize, podnikavci byznys a mafíáni mafiánské věci. Za světem, kdy liberálové kritizovali masy pouze za to, že jsou přilepené k televizní obrazovce a neholdují dostatečně kritickému myšlení, nikoli za to, že mu v internetových diskusích holdují přehnaně. Nejsilněji je tak pocit zkázy a ztráty vyjádřen v diagnóze „postpravda“. Tak jako všechny ostatní, i liberály bolí všeobecný úpadek toho, na čem jim nejvíce záleží – v jejich případech to je autorita pravdy, faktů či vědeckého poznání. Slova jako „postpravdivá“ či „postfaktická“ doba je zároveň vyjádření nostalgie po „starém dobrém“ světě pravdy a lásky, kdy pravda ještě platila a přinášela svým nositelům respekt. Člověk se jen nezabývá otázkou, kdy to vlastně bylo. Ještě podstatnější problém s postpravdou ale zdůraznil Bruno Latour: „rozhořčovat se nad tím, že lidé ‚věří alternativním faktům‘, není k ničemu, když ve skutečnosti žijí v alternativních světech“. Nevěrohodnost „faktů“ a „pravdy“

šířené elitami je důsledkem rostoucích sociálních rozestupů, které se zvětšily natolik, že se lze ptát, zda ještě žijeme v jedné společnosti.

Své myšlení úpadku mají také mnozí na levici – chtějí se vrátit ke krásným časům (ano, opět se vnucuje ta stejná otázka: kdy to přesně bylo), kdy politiku určoval třídní konflikt namísto těch zpropadených „kulturních válek“, socioekonomické požadavky lidem ještě něco říkaly a výsledkem byl silný sociální stát, pracující byli organizováni a Internacionálu šlo zpívat i jinak než jako *guilty pleasure*.

Tak jako jsme neměli dobré pojmenování pro liberální optimismus dlouhých devadesátých let, ani pro tuto dobovou ideologii nemáme dobrý název. Pokud se jí už nějak říká, je to nejčastěji nehezským a špatně srozumitelným slovem *deklinismus*, odkazujícím ke slovu pro úpadek.

Když se řekne konec, jako kdyby se zároveň říkalo „pravda“. Až konec odděluje podstatné od nepodstatného a prozrazuje, co bylo lží a fasádou a co pravdou a jádrem. Apokalypsa je koncem (tohoto) světa právě tak jako zjevením pravdy o něm, jeho definitivním souzením i ukončením.

Když se řekne konec, jako kdyby se zároveň říkalo „celek“. Vyhlašování konce či varování před ním zároveň říká, že musel existovat nějaký začátek – a především nějaká kontinuita toho, co končí. Jako prý v momentu smrti proběhne člověku ve zrychleném sledu před očima jeho život, tak se také v momentu konce evokuje minulost a „to podstatné“ z ní. A „to podstatné“ se může stát zároveň nástrojem záchrany i tím, co stojí za to zachraňovat.

Dvojí vyprávění úpadku: konzervativní a kritické

Deklinistická rétorika naráží na otázku: úpadek čeho přesně? Životních jistot? Lidských práv? Divočiny? Míru? Oné příslovečné slušnosti? Svobody? Veškerá imaginace pokroku i úpadku kotví v představě dějin jako rámce, v němž společenské překračuje lidské a epochální překračuje přítomné.

Rozlišme deklinismus *konzervativní* a *kritický*. Pod prvním si představme hlasatele civilizačního úpadku, který naříká, že společnost ztratila své „původní hodnoty“, a proto se řítí do zkázy. Pod druhým si představme ekologa, který kvůli hrozící klimatické katastrofě přehodnocuje vývoj kapitalismu nejpozději od průmyslové revoluce a hledá v něm princip, který nás žene do zkázy.

Konzervativci také velmi často z úpadku či ústupu *něčeho* odvozují úpadek *všeho*. Teprve je-li tradiční rodina ztotožněna s rodinou *per se*, lze mluvit o úpadku rodiny. A teprve je-li náboženství ztotožněno s dějinami samými, mohou konzervativní křesťané chápat 20. století jako pád Západu. Sešli jsme na scesti, volají konzervativní deklinisté. Vzdali jsme se základních kamenů naší identity, toho, co nás dělalo, kým jsme – a draze za to zaplatíme.

Jako *kritickou* budeme označovat deklinistickou rétoriku, která vnímá kořeny úpadku v samotném rozkvětu. Neztratili jsme podle ní nějaké „dobré a správné fungování“ a „staré dobré normální časy“, právě v tom „správném fungování“ samotném byl náš problém, jen jsme ho ve „starých dobrých normálních časech“ přehlíželi. Problém není v tom, že jsme „přestali být sami sebou“, ale v tom, kým jsme byli a kým přes všechny snahy o změnu stále jsme. Právě úpadek odhalil, čím vším se rozkvět živil. Kritický deklinismus nemluví o úpadku „daného řádu“, nepředpokládá nevinnost, velikost či správnost předchozích časů. Nepoměřuje přítomnost „zdravým rozumem“ a nostalgii po vymyšleném světě fotru.

Kritičtí deklinisté se často ocitali v pozici bláznů svitících za dne lucernou. Husovo nebo Lutherovo volání o zkaženosti stále mocnější katolické církve jí samé nedávalo smysl. Vždyť je v rozpuku, vždyť je velkolepá, vždyť je univerzální! Univerzální možná – ale jak pro koho. Nová levice se od šedesátých let ocitá v pozici stejných bláznů. Jako by tvrdila, že se společnost nekonečně utápí ve stále hlubších lejnech, krizích a konfliktech, že vyloučení jsou ještě málo vyloučení, protože se o nich vůbec jako o vyloučených mluví, zatímco ti *opravdu* vyloučení teprve čekají na své uznání. Kritický deklinismus má potom i svou beznadějnou variaci – v níž jakákoli snaha o pozitivní rámování existujících alternativ či možností změny v lepším případě ustupuje do světa krátkých skic či letmých poznámek pod čarou, v horším je odmítnuta jako naivní a podporující stávající nespravedlnosti.

Klíčovou podobou kritického deklinismu je dnes ekologická kritika společnosti. Ta spíše než s rétorikou konfliktu přichází s kritikou společenské prokrastinace: stále se snažíme oddalovat nevyhnutelné, tím ale budoucí situaci jen zhoršujeme. Deklinismus je rámován jako ztělesnění soudnosti a volání po změně, zatímco progresivismus jako naivní snaha předstírat stabilitu nestabilního statu quo.

Ekologický deklinismus má nicméně i svou konzervativní polohu a ta je tváří v tvář klimatické změně poměrně přesvědčivá. Klimatická změna je vykreslena jako soudný den týkající se všech – na všech lidech totiž nyní leží odpovědnost za antropocentrickou domyšlivost jejich předků, bezuzdnou industrializaci a naivní představy o poručení přírodě. Lidstvo sešlo na scestí – a je na nás najít cestu zpět, vrátit se k tomu, co je ultimátně „zdravé“ a „přirozené“. A čas běží. Rétorika apokalypsy je namístě.

Námítky, které lze proti této verzi klimatického deklinismu vznést, zůstávají nicméně podobné jako vůči konzervativním deklinistům: Teprve když jsou v představě „lidstva“ ignorovány taxonomie, které v dnešní době lidstvo dělí (rasa, třída, gender, věk a podobně), lze pracovat se zdánlivě apolitickou představou lidstva jako Člověka *sui generis*, stojícího – nahého a bezbranného, nesoucího na sobě dědičný hřích celé lidské civilizace – před klimatickou apokalypsou. Jenže lidstvo není parta lidí, co se sešli na jedné planetě. Třídní, rasové, genderové a další rozdíly se ostře promítají do toho, co ono „ohrožení klimatickou změnou“ pro koho znamená a kdy „soudný den přichází“.

Chceme-li mluvit o apokalypse, mluvmе i o ránu, které přijde po ní, nabádá strhující ruský reakcionář Vasilij Rozanov. Klimatická změna není konec lidstva – stejně jako nebyla Velká francouzská revoluce koncem křesťanství, bolševická revoluce koncem Ruska a evropský holocaust smrtí Boha. Konec znamená především proměnu.

Fiktivní zánik

Symptomem doby úpadku je popularita dystopie jako literárního žánru. Umělci, kteří si ještě před pár lety nárokovali nezávislost na politice a vykřikovali, že „spisovatelka není žádná podělaná pastýřka společnosti“ (Petra Hůlová), dnes píší nabádací varující zkazky o zániku civilizace nebo alespoň zániku „našich hodnot“.

Na dně dystopie je velmi často bajka. Společnost zhrěšila nějakým zlem nebo několika zly dohromady a byla po zásluze potrestána. To vidíme v *Podvolení* (2015, česky 2015) jednoho okouzujícího francouzského sobce i u jeho českých imitací jako Petra Hůlová či David Zábranský. Něco se porouchalo a už to asi nejde opravit – a tak nás čeká zhroucení.

Tendence těchto dystopií je pochopitelně konzervativní – podmalovává je pocit úpadku, ztráty starého světa, který se najednou jeví až nepoměrně krásný. Někdy dystopie jako bajky poukážou k jednomu problému – povolnost vůči islámu, individualismus, feminismus jako by představovaly nějaký negativní kámen mudrců, nějaké jedno klíčové zlo, které nevratně poškodilo společnost. Na dně všech těchto dílčích zel najdeme pochopitelně jedno konkrétní nadzlo: je jím liberální společnost, která se odsekla od kořenů a dala všem tolik svobody, že s ní neumějí zacházet. *Něco se stalo* – nebo spíš *něco se nestalo*. Zoufale vyprázdnění Houellebecqovi hrdinové se potácejí světem, který snad kdysi měl význam, a spílají generaci svých rodičů za to, že jim žádný smysl nepředala.

Ač se dystopie tváří, že je superaktuální, někdy až zarazí, jak pevně ukotvená je v minulosti, jak moc věští budoucnost přehráváním rámců, které byly adekvátní pro minulost. Až parodicky to ukázala ve svém pokusu o varování před feminismem *Stručné dějiny Hnutí* (2018) Petra Hůlová, která nás straší totalitární „Institucí“, totálním dohledem a převýchovou. I když současný feminismus vypadá jako něco nového, devadesátková imaginace naší spisovatelky je schopna odhalit jeho orwellovskou podstatu a zneškodnit ho argumentem *ad gulagum*. Jazyk konzervativního deklinismu nám totiž umožní rozeznat staré zlo i v novém přestrojení.

Proti jednoduchému jedu (a potenciálně jednoduchému řešení), které dystopie přináší, stojí složitost upadající společnosti: složitost popsaná až jako nepřipadná. Babylon řeší komplikace, odbočky a podrobnosti, zatímco jde o přežití. Vlastně všechno se tváří v tvář otázce existence stává nepodstatným a ztrácí smysl. Pozornost má být upřena na islámský/feministický/liberální PROBLÉM, který přinese existenční hrozbu, otřeše společnosti nebo ji zpochybní. Každé odvracení pozornosti od zla je samo zlem. Dystopie a apokalypsa slibují radikální zjednodušení. Pozoruhodný odklon od tohoto pomyslného pravidla žánru představuje Sorokinova *Telurie* (2013, česky 2014). Román nemá děj, padesát příběhů spojuje jen fiktivní droga jménem telur – a poněkud postapokalyptický svět roku 2054. Sorokin zklame naděje mnoha proroků úpadku: žádné zjednodušení, žádné soustředění se na „podstatné“. Svět po katastrofě je světem rozmanitých vášní a perverzí,

různočetných imaginací a tužeb – a také drastických nerovností a násilí, což spolu souvisí. Myšlenka „návratu ke kořenům“ a postapokalyptické prostoty nenachází u Sorokina pochopení. Což o to, různé kořeny by tu i byly, ale všelijak zmutovaly. Sorokinův postapokalyptický svět je světem radikální plurality bizarních vykroucenin. Z českých autorů je v tomto Sorokinovým protějškem Jan Švankmajer ve svých rovněž fragmentárních *Cestách spasení* (2018): konci kapitalismu v bizarním a imaginativním novém feudalismu.

Podobně jako u Sorokina nenajdeme příliš mnoho útěchy v solarpunkové *Vzpomínce na Zemi* (2010, 2018) Liou Cch'sina. Lidstvo v ní čelí mimozemské invazi, která ovšem na Zemi přistane až za několik století. Stejně jako OSN nepřineslo po druhé světové válce zázračné všřešení, popisuje Liou Cch'sin nekonečné vyostřování konfliktů, střídající se éry míru a války, rozpačitá snažení postav a nepředvídatelnost úpadku. Lidé nikdy nemají dost informací, technologií a politických možností, aby se úpadku postavili čelem a jednou provždy. Po mnoha stech stranách románu původní mimozemskou hrozbu „náhodou“ vyřeší – jen aby zjistili, že nejsou ani o píď dál a na realitu „dějin vesmíru“ nejsou s to reagovat o nic více než kdysi dávno na první mimozemský konflikt.

Když vidíme trochu úpornou snahu některých současných českých spisovatelů surfovat na posledních trendech a napsat „opravdu aktuální a poučnou dystopii“, nelze přehlédnout kontrast s aktuálností románů, které před skoro čtvrtstoletím psal v Bratislavě Egon Bondy. Jeho *Cybercomics* (1997) předjímá svět zhruba v roce 2050, kdy ze soupeření nadnárodních korporací vzejde jediný vítěz, který pochopí, že drtivá většina lidstva je pro něj zbytečná a v situaci ekologické katastrofy neudržitelná. Zatímco zhruba sto tisíc lidí vybraných vedením korporace odejde do vesmíru, kde budou žít v jakémsi platónském komunismu a nějaký ten milion na ně bude pracovat, pro zbytek lidstva zbudou války, genocidy a ekologické katastrofy. Upravený životopis křesťanského svatého Severina (psáno 1995, 2020) nás zase vrací do dob „stěhování národů“ a líčí příběh římského vzdělance žijícího mezi nejoboženějšími „barbary“ v Panonii, kteří zjišťují, že „konec světa už je, a poznávají, vlastně s překvapeným údivem a zadostiučiněním, že se to dá přežít“. Hlavní hrdina musí překonat svůj sklon k přezíravosti vůči negramotným vyzyvateľům Říma a pochopí, že to nejhumánnější, co může

pro záchranu lidí i kultury udělat, je podpořit „barbarského“ náčelníka Odoakera ve zničení západořímské říše.

Tři zdroje a tři součásti

Vždycky trochu překvapí, jak nová vyprávění nastavují starou kaši. Diagnózy úpadku, které se tváří jako průlomové analýzy současné situace a právě nastávajícího kolapsu, v mnoha podstatných rysech hlavně opakují už dávno formulované diagnózy jiných společností.

Prvním typem je příběh o úpadku civilizace. Jeho hlasatelé mají talent na rozsáhlé či mnohodílné knihy a na chytlavé citáty, které působí jako prozrazení nadčasové moudrosti, jíž se řídí svět. Klasikem žánru se stal ve svém šestidílném *Úpadku a zániku římské říše* (1776–1788, česky 1983) na sklonku 18. století Edward Gibbon, který nám také poskytl paradigmatické a dodnes opakované obrazy římské „dekadence“. Boom podobných textů ale přišel v následujících dvou stoletích. Některé vedl obraz úpadku k rasismu, jako Arthura de Gobineau, i jiní se ale snažili najít spolehlivý bod, o něž by se mohli opřít.

Není náhodou, že protagonista žánru, německý excentrik Oswald Spengler, dal svému *Úpadku Západu* (1918, 2010) – psanému za první světové války v očekávání německého vítězství a nakonec rezonujícím zejména kvůli jeho porážce – podtitul „obrysy morfologie světových dějin“. Šlo mu o popsání „přísne a jasné fyziognomie“, která odhalí „tajemství světových dějin vůbec“, „dějin vyššího lidstva jako organické jednoty s pravidelnou strukturou“. Arnold Toynbee jakožto seriózní historik dal této ambici tvář komparativních dějin, Samuel Huntington tvář poněkud bulvarizující verze politologie („krvavé hranice islámu“ už brzy i na vašich obrazovkách).

Možná ale nejlépe tuto ambici vyjádřil Lev Gumiljov, léta vězeň Stalinova režimu a pak excentrický úkaz sovětské vědy, který dnes inspiruje ruského postfašistu Alexandra Dugina, ruského prezidenta Vladimira Putina i kazachstánského prezidenta Nursultana Nazarbajeva. Podle něj jsou lidská etnika i jednotlivci determinováni biochemickou „pasionární energií“, která má klíčovou roli v produkci etnika a určuje jednotlivé fáze vývoje: zrod, zdvih, vrchol, setrvačnost, zlom a úpadek. Protože má pasionární energie vesmírné zdroje a protože etnika jsou

zároveň determinována svým přírodním prostředím, můžeme v zásadě spolehlivě predikovat jak vývoj daných civilizací, tak i dobu, kdy budou mít převahu lidé „s přebytkem pasionární energie“ – pasionáti –, tedy velcí vůdci národa, schopní pro jeho velikost velkých činů i masakrů, a kdy naopak získají převahu lidé s deficitem této energie, „subpasionáti“. Skoro se zdá, že zde v odpadcích pozdně sovětské vědy nacházíme svatý grál hlasatelů civilizačního úpadku.

Tím druhým je příběh o přirozenosti a přírodě. Má dvě podoby – starší Malthusovu a mladší Darwinovu. Malthus kritizuje osvícenské ideály jako nebezpečně utopické a formuluje paradox: Člověk se snaží rozšiřovat možnosti svého přístupu k potravě, ale současně plodí další a další strážníky. Jenže zatímco populace roste do nekonečna, zdroje obživy jsou i s technologiemi konečné. To nevyhnutelně vede k přelidňování, které plodí chudobu, války o zdroje, hladomory, nemoci. A čím více se podle Malthuse snažíme „nakrmit chudé“, tím větší neštěstí přinášíme všem. Přírodu neobelstíme.

Darwinovský pohled vidí úpadek jako důkaz evolučního selhání. Příroda je v sociálně-darwinovské imaginaci jedna velká aréna konkurence, a kdo se nedostatečně přizpůsobí, bude zkrátka vyřazen. Darwinovské pojetí úpadku je tak nejčastěji trochu tautologické: co přežije, je hodno života, pokud něco nepřežilo, nepřežít si zasloužilo.

Tím třetím je příběh o krizi a úpadku ekonomického systému. Marxova teorie kapitalismu je do značné míry teorií jeho krize. Jak svědčí Marxovi životopisci, právě tento moment patřil v jeho myšlení k těm nejspornějším. Nejen že vyplýval řadu nadějí na očekávání, že ta která lokální či cyklická krize kapitalismu bude už konečně *tou* terminální krizí, jež zadusí kapitalismus, ale otevřel také prostor pro postoje, které byly dost odlišné od jeho vlastního okouzlení dynamikou kapitalismu a představy, že socialismus jej přeroste, až vyčerpá své možnosti. Když čteme Leninovu rétoriku o „zahnívání“ kapitalismu, je to vzdáleno obrazům dynamiky kapitálu z *Komunistického manifestu* – připomíná to ale dekadentní imaginaci *fin de siècle* víc, než by se Leninovi líbilo.

Levicový deklinismus může mít i jinou podobu – to když se Marxova materialistická teorie kapitalismu promění v morální kritiku liberálů, jako se to stalo třeba ideologovi francouzských syndikalistů i monarchistů

Georgesu Sorelovi na přelomu 19. a 20. století nebo jako se to děje o sto let později Jeanu-Claudu Michéovi. Zatímco Marx a Engels oslavovali způsob, jakým kapitalismus destruuje omezení starého světa, a vnímali socialismus jako logické pokračování na stejné trajektorii (ale tentokrát směrem k sociální rovnosti a naplnění lidských možností), levicoví deklinisté vnímají kapitalismus jako morálně špatný, rádi by se před ním uzavřeli do idealizované minulosti, malých komunit či aspoň národního státu. Když to nejde, vidí apokalypsu.

Čeští obyvatelé konce světa

Kdybychom hledali datum nástupu deklinismu po česku, patrně bychom se dopracovali k 1. únoru 2010. Toho dne vyšel v Hospodářských novinách článek biologa Stanislava Komárka, v němž prohlásil všeobecné volební právo za „evoluční past“, srovnatelnou s parožím čtvrtohorního veledaňka (rod *Megaloceros*) – nebo s lidskými oběťmi Aztéků a přebujelým dvorem posledních Ludvíků ve Francii. Volební právo a spolu s ním „rané sociálnědemokratické snahy“ byly důležité pro polidštění společnosti, ale v dnešní době ji stahují ke dnu: protože „většina voličů je málo majetná, málo vzdělaná a v problematice vedení státu málo orientovaná“. Zvolí si proto demagogy, kteří budou neustále rozšiřovat sociální stát, klidně i na dluh. Volební právo se stalo evoluční nevýhodou, která nás táhne dolů...

Přírodovědecké metafory umožňovaly představovat protidemokratické klišé, obíhající dějinami myšlení nejpozději od Aristotela, jako svěží myšlenku. Bylo vcelku marnou prací, když Jan Keller ukázal, kolik Komárkových závěrů je založeno na povrchnosti a neznalostech. Nikam nevedlo, když mu připomněl, že v Evropě hrozí ekonomický kolaps zejména zemím s nejslabším, nikoli nejsilnějším sociálním systémem. Komárek nereagoval argumenty, ale směsí bolestinství a triumfalismu; za doklad svého intelektuálního vítězství nad Kellerem prohlásil poněkud překvapivě to, že ve volbách 2010 nakonec přece jen vyhrála pravice, a konec světa, nebo přinejmenším veřejných rozpočtů, se aspoň o trochu odkládá. Komárek tak projevils klíčovou zdatnost proctví) a kvalifikoval se pro pokračování v této roli.

Stanislav Komárek byl ovšem pouze prvním prorokem, co nevidět přišla celá falanga dalších. Na prvním místě to byla skupina historiků kolem Martina Kováře a egyptologa Miroslava Bárty, která začala psát o kolapsecích civilizace. Bárta nás začal ujišťovat, že kolaps nemusí být konec, jen zjednodušení – zbavíme se třeba našeho „neudržitelného“ sociálního systému, který vedl k „rozpadu tradičního modelu a role rodiny“. Svou znalost egyptských pyramid Bárta využil také k formulaci „sedmi zákonů“ vývoje civilizace.

Ty z Bártových zákonů, které nejsou truismy („každá civilizace je omezená v čase..., všechny civilizace jsou determinovány svou schopností adaptace na proměny vnějšího prostředí“), jsou spekulacemi odvozenými z Herákleita: „co civilizaci přivede na vrchol, je obvykle i to, co je zdrojem její krize“. Zdálo by se, že uvedená formulace povede tuto skupinu ke kritickému deklinismu: k hledání kořenů problémů v tom, co přivedlo civilizace na vrchol. Ale zdání klame. Sám Bárta reaguje na ekologické hrozby především strašením před ekology neboli, jeho slovy, „zelenými devianty“. Martin Kovář zase společně s hercem Petrem Nárožným rozvíjí především nostalgii po „staré dobré“ Anglii britského impéria a Churchillovi. Když zrovna nevěští konec Evropské unie, stěžuje si, jak mu zlí progresivisté (zejména „americké aktivistky“) berou „svět skutečných mužů“ a spoře oděných roztleskávaček a také požitků z létání. I další historici Marie Koldinská a Ivan Šedivý pláčou nad krizí maskulinity a nad tím, že „ještě nikdy v dějinách nebyly samčí vzorce chování tendující k aktivitě, sebeprosazování a v konečném důsledku ozbrojené agresi tak ostře odsuzovány“. V úpadku je podle historika Šedivého také sama historie. I z té se prostřednictvím konceptů jako gender, postkolonialismus či environmentalismus (Šedivého slovy „Molotovovy koktejly revoluce 21. století“) stala zbraň v boji proti civilizaci...

Nejpozději s migrační krizí si ovšem ideologie úpadku civilizace našla nejen vděčné posluchače, ale také mnoho dalších ideologů. Na jejich stranu se přidal i Komárkův někdejší oponent Jan Keller, který se k překvapení mnoha svých dosavadních čtenářů stal levicovou verzí politiky obav z migrace a obrany pevnosti Evropa. Sociolog, který v devadesátých letech souhlasně citoval kritické analýzy konzumní společnosti z pera Marcuseho a Fromma, se přidal k lidem, kteří vnímají „neomarxisty“ jako spiklence usilující o zničení civilizace. I podle Kellera

prý chtějí „deregulovat úplně všechno“, aby vykvetla „na ruinách naší civilizace skutečná svoboda pro každého“. Prozatímním Kellerovým vrcholem byla souhlasná předmluva ke knize Petra Hampla *Prolomení hradeb* (2018). Levicový sociolog zde uvádí pravicového, který tvrdí, že vyústěním vstřícnosti k migraci bude občanská válka v Evropě, v níž původní obyvatelé zvítězí jen tehdy, budou-li brutálnější než islamističtí teroristé. Logickým pokračováním se pak stal „konzervativní socialismus“, formulovaný pod vlivem Jeana-Clauda Michéy Petrem Drulákem a dalšími. Před kapitalismem nás podle nich už neochrání rozvoj lidských možností a mezinárodní solidarita, ale limity, hranice, omezení a co nejobedlivěji hlídaný národní stát.

To už ale mezitím vystoupila řada dalších. Jeden z nejprodávanejších českých spisovatelů, autor historických detektivek Vlastimil Vondruška, se právě kolem migrační krize stal odborníkem na všechno. V několika esejistických knihách a také monumentální *Kronice zániku Evropy 1984–2054* (2019) vysvětlil svou filosofii dějin: člověk a společnost jsou v zásadě pořád stejné, a momenty krize jsou dobré k tomu, abychom si to uvědomili. Důležité je sledovat vlastní zájem, zájem své rodiny a případně národa, ale nějaké řeči o hodnotách vždy jen zastírají nějaké pochybné vedlejší úmysly. Světonázor normalizačních pragmatiků a klausovských podnikatelů (mezi obojí patřil) vrcholí v dnešním věštění konce civilizace, který přijde, pokud se tomuto typu muže už nebude dostávat patřičné úcty. Demokracie je podle Vondrušky „iracionální“, zatímco řídit stát jako firmu by mohlo přinést návrat rozumu a ukončit nesmyslné debatování. Především se ale musíme vrátit k tomu, co je přirozené: třeba strach. Snaha čelit xenofobii jde podle Vondrušky proti lidské přirozenosti: „Evropu zahubí strach ze strachu“.

Myšlení úpadku zní z katedrál („Vaše rodiny budou roztrženy a rozehnány. Vezmou vám děti a zatají vám, kam je zašantročili, kam je prodali, kde je vězní... Za každý nesouhlas budete deportováni do nápravně výchovných pracovních táborů vyhlazovacího charakteru,“ hřímal bývalý ministr Piřha a kardinál Duka se za něj pohotově postavil.). Ozývá se z univerzit a médií (Echo24 v kultivované podobě a Parlamentní listy v bulvární přinášejí neustálé variace na příběh o unavené, zlenivělé a upadlé Evropě, kterou feministky mění v Absurdistán, kde si mladá generace neváží skutečných hodnot, bydlí u rodičů a možná dokonce

už ani nechce moc souložit a které migranti už už zasadí ránu z milosti. Myšlení úpadku se šíří mezi politiky, přičemž jsme tu měli dva pokusy o deklinistický politický projekt. Nejdříve v čele s politologem Robejškem: ač ten s Pentou v zádech střídavě strašil a šaškoval, co mu síly stačily („pro tátu... pušku do ruky...“), stačilo to sotva na procento. Je otázka, zda to nebylo proto, že prostor již byl obsazen krajní pravíci a středním proudem. S vizí „obrany normálního světa“, který upadá a hroutí se, šermuje i Trikolóra Václava Klause mladšího a spolu s řadou dalších se toho účastní i zahořklý antropolog Ivo Budil, strašící v pravidelných článkách a rozhovorech pro Parlamentní listy „psychickou epidemií“ šířenou neomarxisty, v důsledku jejichž aktivity se „zánik Západu odehrává přímo před našima očima“.

Martina Kováře, Petra Robejška a Ivo Budila ale nespojují jen konzervativně deklinistické názory. Všichni tři mají společné také vážné problémy s plagiátorstvím. Náhoda? Myslíme si, že ne tak docela. Tak jako plagiát, i konzervativní deklinismus je intelektuální zkratkou. Umožňuje nám dostat se na konec cesty, aniž bychom museli čelit přílišným složitostem s jejím zdoláváním. Apokalypsa, stejně jako podvod, řadu věcí zjednodušuje. Dodává smysl za cenu utrpení (většinou utrpení těch druhých), ale bez velké námahy.

Za lepší úpadek

Úpadek tváří v tvář nadějším progresivního liberalismu není ničím lákavým. Až se chce šmahem odmítnout rétoriku konce a navrátit se k vyprávěním růstu, života, budoucnosti a svobody. Za velkým triumfem „trhu bez přívlastků“ ale stojí rétorický kouzelnický trik. „Organismus, dámy a pánové!, vřískají pod burzovním šapitó neoliberální ekonomové, představujeme vám život sám! Živý organismus roste, krásný živý organismus se vyvíjí, v překrásném živém organismu to vše! Život touží po svobodě, život touží po kráse, touží po lásce. Takovým organismem je i naše společnost, náš svět a naše ekonomika! I my potřebujeme růst, potřebujeme mířit na vrchol. Když zvíře ráno nevstane a když se nebude prát o potravu – zdechne. To platí i pro naši ekonomiku: zakrní-li, uhniže. A publikum ani nedutá. Smrt, přátelé. Nestojí proti nám nic menšího, než smrt sama. Pulsující život, svoboda, ekonomický růst – nebo smrt.“

Je to paradoxní. Něčemu tak umělému, jako je současná ekonomika, se podařilo unést si pro sebe tak organické slovo „růst“. Pud smrti, zaplavující svět věcmi a nahrazující život reprezentacemi (v posledku čísla a grafy), se dokázal geniálně maskovat za „přirozeno“. Dobrý kouzelník ale nikdy neprozradí svůj trik. Nikdy nepřizná, že mechanizovaný pohyb světa zboží a kapitálu se děje na úkor živého světa. Triumfální dobytí budoucnosti, jak to vypadalo zkraje devadesátých let, odhalila brzká budoucnost jako polovičaté a upatlané.

Alternativou deklinismu nemůže být popírání apokalypsy, konejšívé poplácávání po ramenou a sebeujišťování „nám se to stát nemůže“. Adekvátní ale není ani přijmout diagnózu úpadku a prostě se jí přizpůsobit, jen její konzervativní vyznění lakovat trochu nalevicovo. Adekvátní je mluvit o vlastní apokalypse – a plánovat, řečeno s Latourem, nouzové přistání zpátky na Zemi. Hnutí, které se chce vzdát ekonomického růstu, ve francouzštině vstoupilo ve známost pod názvem *décroissance* a v češtině se mu (nejlepší ze všech špatných řešení) říká nerůst, bojuje s přesilou. Jádrem této přesily je pochopitelně naše závislost na ekonomickém růstu a všech těch zářivých a lesklých věcech, které nám nabízí. Rétorickým vyjádřením této přesily je překroucení slova růst, jeho vyjmutí z přírodního světa s jeho limity a umístění do nesmyslné představy „potenciálně neomezeného růstu“.

Pokud platí, že se v následující dekádě rozhoduje o přežití, měli bychom se asi vrátit k obrazu „rána poté“ a promýšlet naši současnost z perspektivy doby po apokalypse. A v tom nám může nabídnout dobré zrcadlo spekulativní fikce. Politická aktualizace sporu mezi kritickými a konzervativními deklinisty by se v tom podobala situaci Bondyho Severina – co může zabránit největšímu utrpení, zachránit co nejvíc životů a zbytky kultury a hodnot motivujících k solidaritě? Dokážeme překonat tváří v tvář katastrofě sklon k rasismu (respektive k vnímání vlastní převahy jako samozřejmé a správné) a k představě „OK, když už má někdo trpět, ať to jsou ti druzí“? Čeho všeho „našeho“ se dnes dokážeme vzdát, abychom co nejvíc zmírnili zítřejší katastrofu?